

niť kapitalizmus. Idea „ľudského socializmu“ — to je idea ideálneho harmonického spolužitia kapitalizmu a socializmu na „kvalitatívne vyššej úrovni“, ktorého základňou je rozvoj výrobných síl, vedecko-technický pokrok. Netreba pochybovať, že táto idea je poznamenaná nezdravým romantizmom. Je zjavné, že ide o „model“ socializmu, ktorý sa neopiera o princípy socialistického vlastníctva, pretože ten je sám osebe zlý, nie je spoločenským vlastníctvom, ako sa nazdáva Garaudy (s. 115.) No súčasne ide aj o „model“, v ktorom robotnícka trieda nemá miesto, pretože nie ona môže oslobodiť ľudstvo spod nadvlády kapitálu, nie ona je nositeľom budúcich socialistických premien, ale „nový historický blok“ (s. 119), v ktorom intelektuálne zložky sú rozhodujúcou silou vo

výrobe i v boji za socializmus. „Novým historickým blokom“, t. j. integráciou robotníckej triedy do „širokých vrstiev intelektuálov“ sa Garaudy zreteľne postavil na stanovisko revizionizmu ako ideologického a politického smeru, ktorého konečným cieľom je deštruktívne pôsobiť v súčasnom medzinárodnom komunistickom hnutí.

Na záver sa žiada poznamenať, že závažnosť práce pre nášho čitateľa spočíva okrem iného aj v tom, že mu sprítomňuje — formou dôslednej marxisticko-leninskej kritickéj analýzy revizionizmu R. Garaudyho — nedávnú skutočnosť a naznačuje úlohy, ktoré v tejto súvislosti pred ním stoja.

Vasko Kusin

PROBLÉMY SOCIALIZÁCIE

Človek i občestvo. Problemy socializacii individa IX, Leningrad 1971

Názory, že život človeka má v podstate spoločenský charakter, sú vo svojej konkrétnej podobe oživované filozofickými otázkami o podstate človeka, formovaní a podstate osobnosti atď. V súvislosti s tým, že človek nie je iba pasívny prvok v dejinách, ale tvorivá, aktívna bytosť, formulovali sa zásady o spoločenskom charaktere aktivity človeka v dejinách ľudstva vôbec. Pre život jednotlivca z toho vyplýva, že za človeka sa v istej spoločnosti pokladá ten, kto sa na jej živote zúčastňuje v praktickej činnosti, teda ten, komu spoločnosť prideluje určité úlohy, povinnosti a tomu zodpovedajú aj formy inštitúcií, ktoré sankcionujú to, že spoločnosť považuje jedinca za plnoprávneho člena. Proces vplyvu celého systému spoločenských a kultúrnych noriem, hodnôt a pravidiel na jednotlivca v smere utvárania celistej (integrovanej) osob-

nosti je socializáciou jednotlivca. Tento proces má formu sociálneho učenia.

Problémami socializácie jednotlivca sa systematicky zaoberajú sociológia, sociálna psychológia, kultúrna a sociálna antropológia, už niekoľko desaťročí. Pritom je známe, že výsledky napríklad psychológie z výskumu socializácie sa využívajú v pedagogike. Množstvo empirického materiálu, ktorý k problematike človeka prinášajú tieto parciálne disciplíny, predstavujú reálnu bázu aj pre jednotlivé problémy systematickej filozofie. Roku 1971 vydala Leningradská univerzita periodický zborník *Človek a spoločnosť*, v ktorom sa autori zaoberajú práve sociologickými a psychologickými aspektmi socializácie jednotlivca.¹

Už v úvodnej stati, ktorá je metodologicky najsystemovejšia pri vymedzovaní pojmu socializácie, uvádza L. J. Spiridonov (*Socializácia jednotlivca ako funkcia spo-*

¹ *Človek i občestvo. Problemy socializacii individa IX*, Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta 1971.

ločnosti), že sa tento pojem v súčasnej sovietskej literatúre zaviedol iba nedávno a označuje sa ním „osvojenie sociálnych noriem (kultúry) jednotlivcom, proces vplyvu skúseností na vlastné postavenie, orientáciu a hodnotu osobnosti“ (s. 9). Vymedzení tohto pojmu je v zborníku viac. Aj keď si neprotirečia, svedčia o tom, že marxistický prístup k socializácii sa iba rozpracúva. Tak P. N. Lebedev (*Socializácia jednotlivca a reprodukcia spoločnosti*) uvádza, že „mechanizmus reprodukcie spoločnosti prostredníctvom rozvoja prirodzených schopností človeka a zároveň zahrnutie života jednotlivca do života spoločnosti najadekvátnejšie odráža pojem »socializácia človeka«“ (s. 56). Podľa B. G. Ananiewa (*O psychologických efektov socializácie*) sa socializácia vzťahuje „na všetky procesy formovania človeka ako osobnosti, jeho sociálneho uskutočňovania, začlenenia osobnosti do rôznych systémov sociálnych vzťahov, inštitúcií a organizácií, na to, ako si jednotlivec osvojuje ľudstvom nadobudnuté poznatky, normy správania atď.“ (s. 144).

Aj pri voľnom chápaní tohto pojmu je zjavné, že je výrazom vzťahu, resp. spojenia spoločnosti a jednotlivca. Avšak pod vplyvom prekladu tretieho zväzku *Kapitálu*, ktorý bol k dispozícii až do druhého vydania *Zobraných spisov Marxa a Engelsa*, termíny „socializácia“, „socializovaný“ sa používali zväčša ako synonymá pojmov „spoločenský“, „kolektívny“. Až potom bol skutočný výraz K. Marxa „der vergesellschaftete Mensch“ preložený slovami „socializovaný človek“, podľa čoho pojem „vergesellschaftete (obobščestvlennyj) sa stotožnil s pojmom „socializovaný“. Na rozdiel od pojmu spoločenský, kolektívny, pojmy socializácia, socializovaný aktívnejšie vyjadrujú „rozlíšenie medzi spoločnosťou a jednotlivcom... ako vyvíjajúcim sa vzťahom“ (s. 10). V tejto súvislosti poukazuje autor na to, že ani jedna seriózna analýza vzťahu spoločnosti a jednotlivca sa nezaobíde bez poukázania na 6. tézu o Feuerbachovi... Keďže Marx

nehovorí o súhrne všetkých spoločenských vzťahov bezprostredne, ale len „vo svojej skutočnosti“, Spiridonov uvádza, že problém možno riešiť len vtedy, ak sa správne chápu kategórie podstata a skutočnosť, ktoré nie sú totožné z pozície dialektickej logiky. „Skutočnosť je výsledkom »realizácie« podstaty a vystupuje ako jednota podstaty a existencie. Teda iba ak sa podstata človeka uskutočňuje (prechádza do skutočnosti), stáva sa súhrnom všetkých spoločenských vzťahov. »Sama osebe« je len možnosťou takého uskutočnenia, ktoré sa realizuje, ak nastanú nevyhnutné podmienky. Aj charakteristika človeka ako súhrnu všetkých spoločenských vzťahov je charakteristikou rozvinutého človeka, nachádzajúceho sa na dostatočne vysokom stupni vývinu spoločnosti, ktorému sa podarilo realizovať svoje bytostné sily tak, že zmenil v sebe skryté možnosti na objektívnu realitu“ (s. 11).

Uskutočnenie človeka je potom dlhý proces obsahujúci aj predsociálne obdobie. „A keďže vývin logických kategórií vždy odráža reálny vývin, kategória podstata človeka musí sa vysvetľovať (sprostredkovať) inými kategóriami a je logickým výsledkom ich dynamického odrazu. To znamená, že ju odhalíme len vtedy, keď ju skúmame ako moment logického systému, ako jeden z článkov reťaze logických kategórií“ (s. 11).

Preto Spiridonov sleduje proces socializácie historicky. Prvá kolektívna forma existencie indivíduí je stádo. Vzájomné vzťahy vnútri stáda majú len biologický základ (štádo je sociálne neidentifikovateľná skupina). Sociálnym organizmom sa stane až v budúcnosti, je to „čísle bytie sociálneho organizmu alebo sociálny organizmus v procese vzniku“. Vzťahy plynúce v stáde sú vzťahy indivídua k indivíduu, ale nie človeka k človeku (podobné vzťahy ako zachovanie druhu). Indivídium je voči ostatným len prvkom prírodného prostredia a vice versa. Členom spoločnosti sa iba stáva. „Bezpodmienečnou podmienkou jeho uskutočnenia je zjed-

notenie nie na biologickej úrovni, ... ale na úrovni kolektívu" (s. 12). Toto usku-točnenie predpokladalo využitie nových možností na premenu prírodného prostredia z hľadiska jeho potrieb. Historicky sa tak stalo vtedy, keď sa individuum zmenilo na pracujúceho, ktorý získal od svojho okolia a prírody nezávislú existenciu. „A len v takej miere, v akej individuum ovláda a prisojuje si prírodné prostredie, meniac ho svojou prácou, rozširuje oblasť svojej moci, mení predmety vonkajšieho sveta na prostriedky práce a tieto zas na neorganické predĺženie vlastného tela" (s. 13). Človek sa z prírody oddelil ako kolektívna bytosť.

Aby sa práca stala činným bytím človeka, zabezpečujúci produktmi aj ostatných, musela sa rozvinúť a diferencovať a musela zvýšiť produktivitu. Keďže človek tohto obdobia vystupoval len prostredníctvom kolektívu, aj v jeho produkte vystupoval jeho kolektív, a nie on ako individuum atď. „Pojem my je relatívne k pojmu ja základný, východiskový" (s. 17). Činnosť, ktorou začal človek tvoriť vlastné dejiny, bola dielom kolektívu. „Podle Feuerbacha se člověk Petr obrací k sobě samému jako k uvědomovanému ja na základe svého sebevymezení vůči člověku Pavlu jakožto sobě podobnému... Marxizmus však postupuje o krok dále. Podobně, jako je v rozvinuté zboží výrobě určité zboží srovnáváno nejen s jiným druhem zboží, byť to bylo zlato, ale přes zlato se vším zbožím obíhající na trhu v dané době, tak se i člověk Petr učí své vlastní přirozenosti přes Pavla jen proto, že Pavel má za sebou (a svým bytím vyjádřuje) společnost, společenskou totalitu vztahů a činností."²

V tomto zmysle je v týchto formách činnosti ľudí (už aj ako subjektov vlastnej práce) postupné utváranie človeka a výroba prostriedkov potrebných pre život jednotlivým procesom.

„Ludské spoločenstvo, stanúc sa rodom,

začína byť nielen „bytím osebe", ale aj „bytím pre druhého", t. j. zmenilo sa na bytie sociálneho organizmu. Avšak keďže rod od samého začiatku predpokladá druhý rod, sám nemôže byť dokončenou sociálnou organizáciou" (s. 16). Táto organizácia sa završuje až vznikom kmeňa, ktorého štruktúru tvoria rody.

Až zmenou prvotného stáda na celok rodov a kmeňa objavuje sa mechanizmus socializácie jednotlivca. Z hľadiska socializácie sa jedno stádo neodlišuje od druhého. Sú v podstate obrazom jedného individua. Vznikom rodu však vznikli netotožné jednotky. Jednotlivci boli rozmiestnení v rôznych štruktúrnych podskupinách, rodoch, a patriac k nim, stávali sa rozličnými individuami nie v dôsledku svojich prirodzených vlastností, ale v dôsledku sociálnej (rodovej) štruktúry ich kmeňa. Spiridonov hovorí, že členstvo v rôznych rodových kolektívoch je prvou sociálnou vlastnosťou, ktorú získal človek ako spoločenskú podstatu. „Mechanizmus získania spoločenskej vlastnosti" je mechanizmom socializácie. Nesocializované individuum (t. j. také, ktoré sa narodením nemohlo zúčastniť na reprodukcii rodu, kmeňa a jeho majetku) sa nepokladá za človeka. Pohltie individuá kolektívom je v archaickej dobe úplné.

Rozvoj výroby prispel v prvom rade k zániku rodovej formy. Jednotlivcovi umožnil vymieňať prebytky vlastnej práce a umožňoval mu existenciu relatívne nezávislú od rodu. „Objavil sa nový typ vzťahov — vecné vzťahy." „Predpoklad prisvojenia jedného individua (kolektívu) druhým (kolektívom) sa stal reálnym aj mimo prirodzených (tradičných) vzťahov" (s. 22).

Na základe vecných vzťahov analyzuje Spiridonov skutočné možnosti jednotlivca zospoločensťovať sa v otrokárskej a feudálnej spoločnosti. Ak mal človek v týchto formách spoločnosti získať isté spoločenské určenie, nestačilo, aby sa v tejto spo-

² HELUS, Z.: Socializace a seberealizace, pozri Bokorová — Janoušek: Motivace a civilizační proměny, Praha 1971, s. 170.